

Møde i Varde.

Mødet i denne By, der fandt Sted den 7. August 1900, holdtes i Byens Kirke og aabnedes Kl. 2 med Sangen: »Udrundne er de gamle Dage«. Efter nogle indledende Ord om det kirkehistoriske Selskabs Opgave holdt Dr. H. F. Rørdam følgende Foredrag:

Om Vardes Fortid, særlig i kirkelig Henseende.

Om Varde eller Warwith, som Navnet i gamle Dage skreves, foreligger der vel langt fra saa righoldige Efterretninger som om Ribe eller andre betydeligere Byer; men vi kunne dog ikke ganske billige, at Trap siger om Varde: »Dens Historie indeholder intet mærkeligt«. Jeg er temmelig vis paa, at hvis vi i Dag kunde have haft min gamle Velynder, Professor Peder Goth Thorsen, iblandt os, en Mand, der var født i Varde og elskede Varde, saa havde han vistnok kunnet give mangt et Vink om, hvad der med Føje kunde fremdrages her ved dette Møde til Oplysning om Vardes Fortid; thi han kendte det gamle og elskede det gamle med sønlig Kærlighed. Skulde det være saa, at nogen af de nærværende ikke kende P. G. Thorsens Navn, da vil jeg om ham bemærke, at han var født her i Varde 1811 af gammel Borger og Bondeslægt, og gik i Ribe Skole under den brave Rektor Thorup. 1828 blev han Student og tog 1832 teologisk Attestats. Siden var han i henved 50 Aar knyttet til Universitetsbiblioteket, først som Underbibliotekar under Rask og Madvig og senere (fra 1848) som Forstander for denne store Bogsamling, der indeholder saa mange vigtige, tildels uerstattelige Bøger og Haandskrifter. Thorsens Hovedinteresse drejede sig især om vore gamle Runeindskrifter og vore Love fra Middelalderen, til hvis Oplysning han har givet vigtige Bidrag; men forøvrigt var han en varm Ven af enhver ærlig Bestræbelse for at kaste Lys over Fortiden, og Kærligheden til hans vesterjydske Hjemstavn bevarede han usvækket til det sidste. En lille Avisartikel, som han

den 29. Decbr. 1854 lod indrykke i »Vesterjydsk Avis« med Titel: »Om det ønskelige i at bevare den fra Arilds Tid, under Navnet »Chor« nedarvede Gudstjeneste i Varde Kirke Nyaarsaften«, vidner om, at han ikke havde tabt Forholdene i sin Fødeby af Sigte, skønt han forlængst havde faaet sin Gerning andetsteds. Nu have vi ikke mere denne Mand iblandt os. Han døde 6. Maj 1883 i Kjøbenhavn; men hans Støv er stedet til Hvile her næst hos. Vi maa da ad andre Veje se at skaffe os den Oplysning om Vardes Fortid, som vi kunne ønske os.

Det vil sikkert være mine Tilhørere bekendt, at Jylland i gamle Dage var delt i Sysler; vi have jo endnu Minder derom i Benævnelserne Vendsyssel og Harsyssel. Blandt disse var Varde Syssel, der omfattede de 3 Horne Herreder, samt Skads, Malt og Gørding Herreder. I gejstlig Henseende var den vigtigste til Syslet knyttede Embedsmand »Provsten«, der havde den gejstlige Jurisdiktion i Syslet under sig. Adskillige mærkelige Mænd have beklædt denne Post; jeg skal dog her blot nævne hin Tuvo, der var tilstede paa den skæbnesvangre Kirkeforsamling i Vejle, hvor de bekendte »Vejlekonstitutioner« vedtoges, der var Signalet til den langvarige og ødelæggende Kamp mellem Kirke- og Statsmagten.

I verdslig Henseende dannede det gamle Slot Vardehus Syslets Midtpunkt. Dets Tilværelse antydes uden Tvivl første Gang i Kong Niels's Tid, da Esge Ebbesen, Bryde i Varde og en af Kongens Hirdmænd, blev slagen paa Borg (Aal Sogn) af Aage Thuer, skønt han for at finde Værn flygtede ind under Kongens Arm. Drabsmanden var efter Vederlagsrettens Bestemmelse hjemfalden til Døden; men Gunde (Withe?) Staller, der vistnok har boet paa Borg, vilde ikke tillade det, men stod frem, tilbød og fæstede Bøder for Drabet, ligesom det var sket ved en tidligere Lejlighed, da en af Kongens Hirdmænd, som var af stor og mægtig Slægt, havde dræbt en af sine Fæller.

Fra Valdemar Sejers til Dronning Margrethes Tid,

altsaa i henved 200 Aar, var Varde Slot og Len i tyske Hænder. Den første Anledning hertil var, at Kong Valdemar skænkede sin Datter Helene, der blev gift med Hertug Vilhelm af Lüneburg, denne Del af Landet i Medgift. Da Tyskernes Herredømme endelig var til Ende, kom snart efter Erik af Pommerns 20aarige Kamp om Sønderjylland med de holstenske Grever, en Tid, der vistnok har været skæbnesvanger for Varde Syssel, der laa saa nær ved Krigens Skueplads, og derfor, efter den Tids Krigsmaade, var udsat for idelige Udskrivninger og Plyndringer. Det har vistnok været Fortvivlelsen, der 1439 (samme Aar Erik af Pommern blev fordreven) bragte det Bondeoprør i Stand, under hvilket Vardehus og den ene af Vardes to Kirker, St. Ibs, blev ødelagt. Kirken blev senere rejst af Gruset, men Slottet var og blev en Ruin. Kun Slotsbanken er tilbage.

Som det er berørt, havde Varde i Middelalderen to Kirker, St. Ibs og St. Nelaus, af hvilke den sidste i vort Aarhundrede er forsvunden af Jorden; kun Navnene paa et Par af Byens Gader minde endnu om den. Fra den katolske Tid er det just ikke mange Efterretninger, vi have om de kirkelige Forhold her, om det end er sandsynligt, at omhyggelige Granskninger endnu kunde bringe adskilligt mindeværdigt for Dagen; men fra Reformationens Dage vides, at Kong Frederik den Førstes Kansler, Klavs Gjordsen fra Solvig i Nordslesvig, var forlenet med St. Jeps Kirke i Varde, som han 1531 afstod til en vis Jens Madsen, der maa antages for at have været en evangelisk Prædikant, da Kansleren, som var den luthersksindede Konges højre Haand, ingenlunde kan antages at have villet afstaa Kirken i Varde til en Modstander af Reformationen.

I den snart paafølgende Grevefejde maa Varde have lidt meget. Først Bonderejsningen, der begyndte i Vendsyssel, men strakte sig langt ned ad Jyllands Vestkyst, og siden de hvervede Skarer, hvormed Johan Rantzow slog

Bønderne ned: Det skulde nok mærkes i en lille By som Varde, der saa at sige laa paa Alfarvej for de væbnede Flokke, der færdedes i Jyllands Vesteregn. Et bestemt Vidnesbyrd haves i et Brev, Kong Christian III. d. 21. Marts 1537 tilskrev Borgmester, Raad og menige Borgere i Varde, og hvori det hedder, »at efterdi de nu udi den næst forgangne Fejde ere blevne saa saare forarmede og udblottede, saa de ikke formaa at holde ved Magt tvende Sognekirker der udi Byen, eller føde flere Sognepræster end til ét Sogn, da haver Kgl. Maj. undt og tilladt, at de maa nedbryde St. Nelaus Kirke der udi Byen og lægge samme Sogn til St. Ibs Kirke der sammesteds, dog med saa Skjel, at Kgl. Maj. vil beholde halvt Bly og alt det Jærn, huggen Sten og alle Klokker, som derudi findes, undtagen den store Klokke med alle Mursten, Vinduer og alle andre Dele, som der over er, hvilke de skulle beholde at holde den Bro ved Magt med, som ligger for Byen«. — Det er dog ikke rimeligt, at Varde Borgere have følt sig sønderlig tilfredse med denne Bevilling; man skønner heller ikke, hvad gamle Kirkevinduer og Mursten kunde hjælpe dem til at holde Broen vedlige. Nok er det, at St. Nelaus Kirke indtil videre fik Lov at bestaa, og at der fremdeles var to Sognepræster, indtil det 1731 ved en Vakance i St. Ibs eller Jacobi Sognekald ordnedes saaledes, at én Sognepræst ved Hjælp af en Kapellan skulde betjene begge Kirker, indtil St. Nelaus eller Nicolai Kirke blev nedbrudt i Begyndelsen af det Aarhundrede, som nu løber ud.

Blandt Præsterne her i Byen kan især mindes Mag. Niels Andersen Svansø, der var her i Reformationens Tid, og hvem dens Gennemførelse i Varde vistnok fornemmelig skyldes. Det siges, at han blev ilde medhandlet af Papisterne og maatte flygte til Viborg, hvor han var Lektor i Theologi ved Domkirken, indtil han 1540 blev kaldt tilbage. Men denne Efterretning trænger til Stadfæstelse. Man kunde endog formode, at Viborg er en Forveksling med Vittenberg. Det visse er nemlig, at han (Nicolaus

Schwansens ex Dacia) i Sommersemesteret 1537 blev indskreven ved Universitetet i Vittenberg. Han var her vistnok endnu (om han end maaske i Mellemtiden har været hjemme), da Borgerne i Varde 12. Juli 1540 skrev til ham og indstændig bad ham snart komme hjem og »antage sig dem som sine fattige Faar«. I Begyndelsen af Aaret 1541 skrev Bugenhagen fra Vittenberg til Kong Christian III. og anbefalede Niels Svansø til ham som en Mand, der var brugbar ved Universitetet eller paa en Prædikestol, hvis Kongen ikke skulde foretrække at give ham et Stipendium til at studere videre for. Kongen svarede imidlertid: »Vi skulde gerne have taget Hensyn til Eders Anbefaling for Mester Niels Svansø, hvis det ikke havde været os berettiget fra sikker Kilde, at han har forholdt sig genstridig mod vor Superintendent i Ribe, som han gerne vilde have fortrængt for at sætte sig selv i hans Sted, og da dette ikke vilde lykkes ham, og Rygtet gik, at vor Superintendent i Kjøbenhavn var død, skal han have ladet sig forlyde med, at han vilde rejse herved for at forsøge, om han ikke kunde komme til dette Stykke Brød. Han bliver derfor af vore holdt for en Oprører, og de mene, at der ikke er meget ved ham«. Den Superintendent eller Biskop, som Svansø havde modsat sig, var Tyskeren Mag. Johan Wenth eller Vandal, der efter at den katolske Biskop var afsat, 1537 var bleven evangelisk Superintendent i Ribe. I kristelig Henseende var han sikkert en meget brav Mand, men han havde den for en kirkelig Tilsynsmand i Danmark meget følelig Mangel, at han ikke kunde tale Dansk, og maatte derfor, naar han drog om paa Visitats, føre en Tolk med sig, hvad fire af Stiftets Præster skiftedes til at være. At Niels Svansø, hos hvem den nationale Følelse var stærk, har følt sig ilde tilfreds med denne Tingenes Tilstand, kan egentlig ikke undre os. Har han, som kendelig var en vel begavet Mand, ment, at han selv kunde gøre det bedre, ville vi ogsaa finde dette undskyldeligt. Imidlertid fik han dog senere Understøttelse af Christian III.,

og da Biskop Joh. Wenth allerede døde 1541, og afløstes af Hans Tausen, kom Svansø 1543 tilbage til Varde og virkede her til sin Død 1555, idet han tillige var Provst i Vester Horne Herred. I Haandskrift efterlod han en interessant Beskrivelse over Danmark (*Descriptio Daniæ*), tildels i latinske Vers, der indeholder ret mærkelige — ogsaa smukke og træffende — Ting. Noget af det mest fremtrædende er den Skarphed, hvormed han udtaler sig imod, at den ægte, ældgamle danske Adels Blod blev fordærvet ved Blanding med fremmede, og at Udlændinge kom til Ære og Værdighed her i Landet med Tilsidesættelse af Landets egne Børn, en Tidsskildring, der passer godt navnlig paa den første Del af Christian III.s Regeringstid og særlig paa Ribe Stift, hvor baade Biskoppen og Stiftslenensmanden vare Tyskere.

En anden Præst i Varde, som her skal nævnes, er Anders Andersen, efter sit Fødested kaldet Ringkøbing. Han var først i 12 Aar (1621—33) Præst i det lille Henne Kald i Nærheden af Varde, og siden i 6 Aar ved Nicolai Kirke her i Byen. Hvorledes han i disse beskædne Stillinger har faaet Lejlighed til at udmærke sig, vide vi ikke, men 1639 skrev Christian IV. til Rigshovmester Korfits Ulfeld: »Vid, eftersom Holmens Kirke nu er ledig, og vi gerne vilde have en Person, hvis Gaver og skikkelige Levned var os velbekendt, da bede vi Eder og naadigst begære, at I Hr. Anders Andersen, forrige Sognepræst i Varde, til Holmens Kirke forfremmer, dog at al Ting med Bøn og Guds Paakaldelse skikkeligen efter Ordinansen tilgaar«. Faa Aar derefter blev han Biskop i Aalborg, en Stilling, han beklædte med Ære til sin Død (1668) tildels under vanskelige Forhold, under de to svære Krige (1643—45 og 1657—60), hvori Danmarks Kræfter bleve udtømte indtil det yderste. Af den store Rigsdag 1660, hvor den danske Gejstlighed som saadan for sidste Gang fik Lejlighed til at lægge et afgørende Lod i Rigets

Vægtskaal, var Biskop Anders Andersen et ret fremtrædende Medlem.

Den tredie Mand, som her skal fremhæves blandt Vardes Præster i Fortiden, er Sønderjy'den Marcus Wøldike, der 1731 fra Varde, hvor han var Præst ved St. Ibs eller Jacobi Kirke, kaldtes til at være Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet. Han var en af de lærdeste lutherske Theologer, Danmark har haft. Men om ham vil jeg faa Lejlighed til at tale lidt nærmere, naar jeg i et senere Foredrag skal omtale den betydelige Indflydelse, som Mænd fra Sønderjylland have haft paa den kirkelige Udvikling hos os i det 18de og 19de Aarhundrede.

Naar jeg endnu faar bemærket, at det ene af de to aarlige Landemoder for Ribe Stift i et langt Tidsrum holdtes i Varde¹⁾, og at ikke faa i kirkelig Henseende vigtige Afgørelser her ere trufne, saa mener jeg, saa godt som det i al Korthed kan ske, at have vist, at det dog er forhastet at sige, at Vardes Historie intet mærkeligt indeholder.

Efter en Sang talte Sognepræst, Dr. Jacob Helms om vore gamle Landsbykirker i Vestjylland, idet han gav en interessant Udsigt over det uhyre Arbejde, som er udfoldet særlig i Tidsrummet omtrent fra Midten af det 12te til Midten af det 13de Aarhundrede, i hvilket en stor Del af de store og smukke Kirker af Kvadersten og Tufsten ere opførte, der endnu ere Vestjyllands bedste Prydelse. Disse Kirker ere vel byggede af livløse Stene; men vi faa ved Beskuelsen af dem en stærk Følelse af, at de have med Livet, Aandslivet og Troslivet, at gøre, og intet Steds i Kristenheden finder man paa saa lille et Omraade en saa stor Samling af Kvaderstenskirkers som her.

Til Slutning gav H. F. Rørdam en Meddelelse om

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. IV, 652 ff.

den betydelige og mærkelige Indflydelse, som en Række sønderjydske Personligheder, i det 18de og 19de Aarhundrede, have øvet paa den kirkelige Udvikling her i Landet, idet Taleren søgte at vise, at de forskellige Aandsretninger, der i halvandet hundrede Aar havde været raadende i danske Kirke, havde haft sine betydelige, ofte tonegivende Repræsentanter blandt hine Mænd, lige fra Johannes Bartholomæus Bluhme til Hans Lassen Martensen. Angaaende dette Foredrag, ligesom om Dr. Helms's oven omtalte, maa vi dog af Hensyn til Pladsen her nøjes med disse korte Antydninger, idet vi henvise til de Referater, som »Ribe Stifts-Tidende«, »Ribe Amts-Tidende«, »Varde Avis«, »Esbjerg Avis« samt andre lokale Blade indeholdt i de nærmeste Dage efter Mødet.
